

BURGERWACHT en VRIJWILLIGE LANDSTORM

Willem H. Strous

In het mei 1994-nummer schreef ik een artikeltje over de vereniging "Rhene-nisch Burgerwacht" en de reden van de oprichting van deze vereniging in januari 1919. Tijdens een ander onderzoek was ik het verenigingendossier tegengekomen met daarin de statuten, het uittreksel van de notulen van de Algemene Vergadering ter oprichting van de vereniging en het Koninklijk besluit tot goedkeuring van rechtspersoonlijkheid. Aan het slot van mijn artikel ging ik in de fout. Ik schreef dat de Burgerwacht tot het begin van de Tweede Wereldoorlog heeft bestaan, toen is opgegaan in de Luchtwacht, waarna de Duitsers de organisatie hebben opgeheven. Maar dit is niet waar. De heer Joh. H. Klaassen te Veenendaal was zo vriendelijk mij daarop te wijzen. En met een schriftelijke uiteenzetting en een mondelinge toelichting heeft hij mij er op gewezen dat Burgerwacht en Luchtwacht, een onderdeel van het Vrijwillige Landstormkorps, twee zelfstandige organisaties waren.

Burgerwacht

Door aanbeveling van een paar vrienden werd de heer Klaassen in circa 1928 lid van de Rhenensche Burgerwacht, "omdat het zo gezellig was". Er werden oefeningen gehouden, hoofdzakelijk in en bij de meubelfabriek van de heer T. Deen die commandant was, later in het gymnastieklokaal van de Openbare Lagere School aan de Nieuwe Veenendaalseweg. De oefeningen waren voornamelijk oefeningen aan de toestellen, zoals rekstok, en het leren marcheren. Later kreeg de vereniging de beschikking over de schietbaan van de schietvereniging aan de Kloostersteeg. Een enkele keer per jaar werd er met scherpe munitie geoefend op de buitenschietbaan in het Schupsebos aan de Veenendaalsegrindweg tegenover waar nu het ex-Julianaziekenhuis ligt. Hier werd ook regelmatig geoefend door de politie van Rhenen en Veenendaal.

Het bestuur werd in die jaren gevormd door burgemeester d'Aumale van Hardenbroek als voorzitter; Jan de Haas, die als enig bestuurslid vaak van zijn belangstelling liet blijken door tijdens de oefeningen regelmatig aanwezig te zijn, als secretaris; Hoving als penningmeester; Griffioen en ex-KNIL'er Smolders, die ook optrad als waarnemend commandant, als leden.

De eerder aangehaalde gezelligheid krijgt wat kleur met de volgende

anecdotes.

Eind 1938/begin 1939 werd in de bovenzaal van Altena voor de leden van de vereniging een toneeluitvoering gegeven door leerlingen van de toneelschool waar Paul Deen, zoon van de commandant, zijn opleiding volgde. Je zou kunnen zeggen dat de vader de zoon een kans gaf in het openbaar op te treden, waarbij tegelijkertijd de commandant zijn manschappen een gezellige avond bezorgde; het mes sneed zo aan twee kanten. Toen de rekening betaald moest worden raakte de gezelligheid echter zoek want de penningmeester, toch al niet echt gesteld op de heer Deen, weigerde uit de verenigingskas bij te dragen in de kosten. Er werd op verzoek van enige leden een algemene vergadering uitgeschreven, waarvan je kunt zeggen dat de voorzitter, d'Aumale van Hardenbroek, de zaak uit de hand liet lopen. De emoties liepen zo hoog op dat staande de vergadering zowel penningmeester Hoving als bestuurslid Griffioen hun functies neerlegden en als lid bedankten.

De landelijke bijeenkomsten vormden een tweede gezelligheidselement. De heer Klaassen weet zich een dag op Ypenburg bij Den Haag te herinneren. De Rhenense club ging er met de bus heen. Net buiten de stad werd de burgemeester opgepikt. d'Aumale van Hardenbroek zat, in jacket met hoge hoed en met de parapluie gewapend, bij de Stokweg op een paaltje te wachten tot de bus langs zou komen. Op Ypenburg waren vele andere burgemeesters aanwezig als voorzitters van de plaatselijke afdelingen alsmede enkele ministers, maar geen van hen was zo chic gekleed als de Rhenense burgervader. Er werden redevoeringen afgestoken waarin voornamelijk het nut van het bestaan van de burgerwachten werd aangeprezen. Er werden demonstraties gegeven, én er waren consumptiebonnen.

Tijdens de mobilisatie moesten alle inwoners van Rhenen die een wapenvergunning hadden en dat waren er nogal wat, hun wapen(s) inleveren. De wapens werden door Burgerwachtleden in de wapenkamer van het raadhuis opgeborgen en goed verzorgd door ze regelmatig te poetsen en in het vet te zetten. In die tijd stonden de activiteiten op een laag pitje.

In 1940, na de terugkeer van de bevolking in Rhenen, werd door de bezetter de opheffing van de Burgerwacht bevolen. Tijdens een bestuursvergadering, dus in een besloten bijeenkomst, in het balkonkamertje van het Raadhuis zou dit besluit worden genomen. De heer Klaassen was daar bij aanwezig, hoewel hij geen bestuurslid was, omdat hem bij deze laatste vergadering een Burgerwachtlintje wegens trouwe dienst zou worden aangeboden. Hij herinnert zich dat aan het einde van een korte toespraak d'Aumale van Hardenbroek zei: "Bij deze sluit ik de vergadering zonder de Burgerwacht op te heffen, en wij gaan na het verdrijven van de bezetter weer gewoon door".

In de mobilisatietijd heeft de Burgerwacht dus geen dienst gedaan; daar was ze ook niet voor opgericht.

Vrijwillige Landstorm

De oprichting van de Vrijwillige Landstorm moet al vóór 1919 zijn geschied. Immers, op 16 november 1918 kreeg Colijn, met spoed uit Londen teruggeroepen, van de Ministerraad de opdracht om landelijk een Burgerwacht te organiseren *onder handhaving van de sinds het begin van de oorlog bestaande Vrijwillige Landstorm*.

In september 1990 reageerde de heer Joh. H. Klaassen op een artikel in het herdenkingsnummer van mei 1990 waarin gebruik was gemaakt van gegevens uit interviews met de heren Deen en de Rhoter. Uit zijn toenmalige, schriftelijke reactie wil ik U de volgende wetenswaardigheden niet onthouden, vooral niet omdat ik in dit artikel de taken en doelen van Burgerwacht en Landstorm naast elkaar tracht te plaatsen.

De heer Klaassen werd in 1936 door de heer Deen, die hem kende vanuit de Burgerwacht, benaderd om zich bij de groep Luchtwachtdienst van de Vrijwillige Landstorm, waarvan de heer Deen óók commandant was, aan te sluiten.

De Luchtwachtdienst was, hoewel hij op militaire leest was geschoeid, een ongewapende en niet-geuniformeerde dienst die zich bezig moest houden met het signaleren van alles wat zich in de lucht bevond, van vliegtuigen tot lichtsignalen. Een paar maal per jaar werd er, vanaf 1937, vanaf de watertoren "De Koerheuvel" geoefend; voordien gebeurde dat vanaf het dak van de stoelenfabriek, de fabriek van Deen. Toen op 13 augustus 1939 de vóórmobilisatie werd afgekondigd moesten de leden volledig dienst doen in 3 ploegen van 4 man elk, gedurende 8 uur. Later werd aan de ploeg van 4 man (in dit geval van Jo Baars, Ernst de Rhoter, Ule van Waveren en Joh. Klaassen) nog Paul Deen, de zoon van de commandant, toegevoegd waardoor een verlofregeling mogelijk werd.

Half oktober werden militaire uniformen uitgereikt door een sergeant-majoor-fourier in het politiebureau achter het gemeentehuis. Er volgde ook een medische keuring waarbij de commandant, de heer Deen, tot veler verdriet werd afgekeurd. Hij werd opgevolgd door Jan Meijer, van het schildersbedrijf.

Tijdens de mobilisatie werden veel vreemde en eigen vliegtuigen waargenomen, welke waarnemingen met de nodige gegevens werden doorgegeven

aan het hoofdkwartier in Amersfoort waar een zekere kapitein Wetter uit Utrecht zijn centrale post had. Er was daar een plotkamer ingericht waar ieder vliegtuig of lichtsignaal aan de hand van de binnenkomende berichten gelokaliseerd en geïdentificeerd kon worden. Later kreeg de Luchtwachtdienst in Rhenen dan een uitwerking van de meldingen met de nodige op- en aanmerkingen. Vaak waren er onverklaarbare lichtsignalen geweest.

In de nacht van 9 op 10 mei 1940, de heer Klaassen had toen juist dienst, was het vrijwel ondoenlijk om alle waarnemingen door te geven. Bovendien kreeg men al vroeg in de morgen een Duitser aan de lijn; de aanvallers hadden in Arnhem de telefooncentrale in handen gekregen. Eén van de afflossers, de heer Klaassen denkt dat het Evert van Laar is geweest, is toen op de motor naar Amerongen gegaan van waaruit hij contact kon krijgen met kapitein Wetter. Deze gaf bevel om richting Utrecht te gaan, onderweg uitkijkend naar een geschikte, hooggelegen post.

De groep kwam bij Sandenburg bij Doorn terecht en daar drong het gerucht door dat Duitse parachutisten gedropt waren. De Luchtwachtleden voelden zich nogal ongemakkelijk omdat zij wél in uniform maar niet gewapend waren. De heer Klaassen zag in Doorn bij het gemeentehuis een Burgerwacht op post staan en herinnerde zich daardoor dat hij als Burgerwacht in Rhenen ingeleverde wapens had opgeborgen in het Raadhuis. Via de Doornse burgemeester baron van Nagel en generaal Herberts werden toen 7 pistolen met munitie uitgereikt. De volgende morgen werden er nog een twintigtal karabijnen afgeleverd. Een laan in het bos werd ingericht als schietbaan en ieder kreeg praktisch onderricht door 5 patronen te mogen verschietsen. De heer Klaassen kon bogen op zijn ervaring bij de Burgerwacht, hij was de enige die ooit een geweer in handen had gehad.

Via een terugtocht naar Den Haag, gevangenneming door de Duitsers en transport naar Utrecht met in vrijheidsstelling daar op het Vredenburg, kwam men weer in Rhenen terug.

Twee organisaties

Er bestonden derhalve tijdens het Interbellum in Nederland, en dus ook in Rhenen, twee organisaties:

-een Burgerwacht, opgericht met het doel interne onrust en omverwerping van de gevestigde macht, revolutie zo men wil, tegen te gaan; bestaande uit burgers, niet geüniformeerd maar wel bewapend; in verenigingsverband georganiseerd, met de burgemeester als voorzitter van het bestuur.

én

-een Vrijwillige Landstorm, opgericht met als doel het vaderland tegen

aanvallen van buitenaf te helpen verdedigen; bestaande uit vrijwilligers die onder de militaire tucht waren gebracht, maar niet geüniformeerd en niet bewapend, als het ware thuis ingekwartierd; met een vergoeding voor gedeerde inkomsten tijdens oefeningen.

De Burgerwacht had tijdens de mobilisatie en de oorlogsdagen van mei 1940 géén taken, uitgezonderd blijkbaar het bewaken en verzorgen van de ingeleverde wapens van ingezetenen/vergunninghouders. Na de capitulatie in mei 1940 gaven de Duitsers in de zomer van 1940 bevel om de vereniging vóór december 1940 op te heffen aan welk bevel waarschijnlijk werd voldaan. Zekerheid hieromtrent kan in het Rhenens archief niet worden gevonden, dus ook niet de juiste datum van opheffing. Wel vermeldt het archief de bijzonderheid dat de vereniging "Rhenensch Burgerwacht" eigenaar was van de helft van de schietbaan in de Kloostersteeg, waarvan de schietvereniging de andere helft in bezit had.

De Vrijwillige Landstorm had in 1939/1940 een duidelijke taak en het Rhenense Luchtwachtonderdeel van deze militaire organisatie vervulde een vermeldenswaardig aandeel in de verdediging van het vaderland.

Bronnen

1. Schriftelijke verslagen en mondelinge toelichting van Joh.H. Klaassen van september 1990 en juni/september 1994.
2. Oud Rhenen mei 1990 nr 2, pag. 37 e.v.
3. Oud Rhenen mei 1994 nr 2, pag. 83 e.v.

Van links naar rechts:
E. de Rhoter, J. Baars, Joh. Klaassen, U. van Waveren